

IZVJEŠTAJ ZVONKA BABIĆA-ŽULJE O PRILIKAMA U ISTRI KRAJEM LISTOPADA 1943. GODINE

Antun Giron

1.

Događaji i problematika Istre u razdoblju NOR-a i socijalističke revolucije teme su brojnih historiografskih radova. Dobar dio ove povijesne literature odnosi se na razdoblje prvog oslobođenja Istre nakon sloma Italije, listopadsku ofenzivu njemačkih snaga i njene posljedice na NOB Istre.¹

O narodnooslobodilačkoj borbi u Istri objavljen je i velik broj sjećanja sudionika događaja. Iako ova vrsta povijesne literature ima značaj sekundarnog izvora, ipak ona predstavlja značajan doprinos boljem poznavanju i shvaćanju prilika u Istri za vrijeme NOB-a.²

O prilikama i događajima u Istri tijekom prvog oslobođenja u rujnu i prilikama nakon ofenzive njemačkih snaga u listopadu 1943. godine, objavljeni su izvještaji istaknutih rukovodilaca KPH i NOP-a Hrvatske: Jakova Blaževića,³ Marka Belinića⁴ i Milutina Baltića⁵ koji su u vrijeme tih događaja, ili neposredno nakon

¹ Povijesna literatura u kojoj se obrađuje NOR i socijalistička revolucija u Istri obimna je, pa upućivanje na sve objavljene historiografske radove ne bi bilo u ovoj prilici primjereno. Bit će, stoga, navedeni samo oni radovi koji obrađuju NOB Istre kao cjelinu, a za ostale će se samo naznačiti edicije u kojima su publicirani. Cjelovitiji radovi o NOB-u Istre: Istra i Slovensko primorje. Borba za slobodu kroz vjekove, Beograd 1952; Aldo Bressan - Luciano Giuricin, Fratelli nel sangue. Contributi per una storia della partecipazione degli Italiani alla Guerra Popolare di Liberazione, Rijeka 1964; Priključenje Istre federalnoj državi Hrvatskoj u demokratskoj federativnoj Jugoslaviji: 1943-1968, Rijeka 1968; Danilo Ribarić, Borbeni put 43. istarske divizije, Zagreb 1969; Dušan Tumpić, Nepokorena Istra, Zagreb 1975; Vinko Anić, Oslobođenje Istre i pazinska odluka o sjedinjenju s domovinom, Rijeka 1978; Ljubo Drenčić, Oružje i sloboda Istre, Zagreb, 1978. Pregled razvoja NOB-a u Istri nalazi se i u zborniku: Savez komunista Jugoslavije 1919-1979: Istra, Hrvatsko primorje, Gorski kotar, Rijeka 1980, a pojedine rasprave u zbornicima katedri Čakavskog sabora: *Pazinski memorijal; Buzetski zbornik; Barban i Barbanština*. Značajni radovi objavljeni su i u: *Jadranski zbornik, Rijeka — Pula: Povijesna društva Rijeke i Pule; Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, te u časopisima: *Isarski mozaik* (Pula); *Istra* (Pula); *Dometi* (Rijeka).

² Sjećanja sudionika objavljena su u zborniku *Pazinski memorijal*, zatim u: Priključenje Istre, n.dj., te u zborniku: prva istarska partizanska četa, Rijeka, 1972.

³ Dražen Vlahov, Izvještaji Jakova Blaževića, delegata ZAVNOH-a i CK KPH, iz Hrvatskog primorja i Istre u jesen 1943. godine, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XXI, Rijeka 1977, str. 41-68.

⁴ Petar Strčić, Izvještaj Marka Belinića o Istri 1943. godine, *Historija 1*, Rijeka 1978, str. 257-281.

⁵ Isti, Izvještaj Milutina Baltića o Istri 1944. godine, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XXI, Rijeka 1977, str. 27-39.

njih, boravili na terenu Istre. Ti izvještaji s velikom dozom oštrih kritičkih ocjena govore o prilikama u Istri, radu pojedinih rukovodilaca NOP-a, djelovanju organa KPH i NOP-a Istre, te idejno-političkoj razini istarskog stanovništva. Ovi izvještaji bez sumnje daju realnu sliku dostignute razine NOB-a u tom razdoblju, ali u isto vrijeme veoma rijetko ukazuju i na specifične prilike u kojima je nastao i razvijao se NOP Istre. Međutim, treba imati u vidu da su kritičke ocjene u vrijeme kada su izvještaji nastali bile opravdane i nužne, jer je tek na osnovi njih bilo moguće poduzimati konkretne mjere radi otklanjanja objektivno postojećih slabosti.

Nešto drugačije su obojeni izvještaji Olega Mandića⁶ i Mate Krušula⁷ koji su dobro poznavali specifične istarske prilike, iako i oni daju izvjesne kritičke ocjene i ukazuju na određene slabosti.

Bez obzira na jače ili slabije izrečene kritičke ocjene, svi ti izvještaji predstavljaju dragocjen izvor za upoznavanje i obradu NOR-a i socijalističke revolucije u Istri.

2.

Izvještaj o prilikama i događajima u Istri tijekom rujna i listopada 1943. godine podnio je nakon svog puta po istočnoj Istri i Zvonko Babić-Žulja, jedan od istaknutih rukovodilaca NOP-a u Hrvatskom primorju.⁸ Njega je u drugoj polovici listopada, dakle, neposredno nakon ofenzive njemačkih snaga, u Istru uputio POC za Hrvatsko primorje i Istru⁹ s dvostrukim zadatkom:

- da ispita političke prilike u Istri nakon njene ponovne okupacije;
- da organizira obavještajnu službu na području Istre.¹⁰

O svom putu po Istri, njenim geografskim osobinama, ekonomskom potencijalu, političkim i vojnim prilikama, te o obavljenoj zadaći, Zvonko Babić izvještava POC za Hrvatsko primorje početkom studenog 1943. godine. U svom izvještaju on se osvrće i na događaje koji su prethodili njemačkoj ofenzivi i ponovnoj okupaciji Istre.

Premda i Babić u svom izvještaju iznosi mnoge kritičke ocjene, koje se u osnovi podudaraju s onima Jakova Blaževića iz istog razdoblja,¹¹ evidentno je kod njega nastojanje da ukaže i na objektivne okolnosti koje su utjecale na takvo stanje. Stoga, izvještaj Zvonka Babića, koji donosi neke nove detalje, predstavlja, u izvjesnom smislu, dopunu do sada publiciranih izvještaja o Istri u razdoblju rujna-listopad 1943. godine.

⁶ I s t i , Referat Olega Mandića ZAVNOH-u o putovanju Istrom (na početku 1944), *Historijski zbornik XXI-XXII*, Zagreb 1968-1969, str. 419-453.

⁷ Dražen V l a h o v , Tri izvještaja iz Istre - jesen 1943, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XX, Rijeka 1977, str. 39-42.

⁸ Zvonko Babić bio je jedan od poznatih predstavnika lijeve inteligencije u Sušaku, simpatizer, a zatim i član KPH. U NOB se uključio 1941. godine, a 1942. godine odlazi u partizanske jedinice. Bio je komandir 3. čete bataljona „Matija Gubec“, a zatim politički komesar čete u bataljonu „Vladimir Gortan“. Ubrzo je postavljen za rukovodioca Prop-odjela Štaba 5. operativne zone Hrvatske. Do 1944. godine obavljao je druge odgovorne dužnosti, a tada je upućen u Bari za pomoćnika sekretara Odjela za opskrbu Štaba baze NOVJ. Početkom 1945. godine postavljen je za šefa Konzularnog odsjeka jugoslavenske delegacije u Rimu. Nakon povratka u zemlju obavljao je odgovorne dužnosti u Ministarstvu industrije FNRJ, a zatim je ponovo upućen u Rim u svojstvu trgovinskog izaslanika Jugoslavije u ambasadi u Rimu. Nakon toga je bio na funkciji pomoćnika ministra industrije i građevinarstva. Od 1952. do 1965. godine bio je direktor Tvornice papira na Rijeci. Umro je na Rijeci, 12. rujna 1983. godine.

⁹ Pomoćni obavještajni centar za Hrvatsko primorje, Istru i Gorski kotar organizirao je OK KPH za Hrvatsko primorje u prvoj polovici srpnja 1943. godine. U rujnu iste godine djeluje kao Pomoćni obavještajni centar za Hrvatsko primorje i Istru, jer su ROC za kotar Delnice i ROC za kotar Čabar prerasli u POC za Gorski kotar. [Mate V i d o v i ć , Organizacija obavještajne službe NOP-a u Vinodolu (Prilog istraživanju za razdoblje od 1941. do 1943. godine), *Vindolski zbornik 3*, Crikvenica 1983, str. 182].

¹⁰ Usporedi: D. V l a h o v , Tri izvještaja iz Istre, n.dj, str. 35.

¹¹ Usporedi: D. V l a h o v , Izvještaji Jakova Blaževića, n.dj, str. 53, 63 i 66.

Prilikom redigiranja u cijelosti je poštivan tekst izvornika, a ispravljena su samo ona mjesta gdje se očividno radilo o daktilografskim greškama. Neka od konspirativnih imena koja se navode u izvještaju nisam uspio do sada dešifrirati. Nužna objašnjenja i tumačenja pojedinih dijelova izvještaja data su u bilješkama.

—o—

POC za Hrv. Primorje i Istru¹²
Broj sl./43.

6. novembra 1943.

Polit. obavještajnom odsjeku
G.Š. NOV i POH.¹³

Predmet: Izvještaj o prilikama u Istri.-

Od 23 do 27.X bio sam na putu istočnom Istrom do Žminja, a drug Gašpar¹⁴ u specijalnom zadatku **posjetio je Žarka**.¹⁵

1.) Pod rukovodstvom Istre u glavnom spada u glavnom¹⁶ teritorij bivše Provincije Pule, osim općina, koje leže sjeverno od rijeke Dragonje i malog sjevernog dijela općine Buzet.- Sjeveroistočni dio Istre je gorovit i nešto pošumljen, dok je južni i zapadni dio kraška visoravan, koji pada prema moru. Cijela Istra ispresjecana je putovima koji su većinom kolni, a glavni su Trst-Pula preko Buje, Trst-Pula preko Coveda¹⁷ i Pazina i Rijeka-Pula, zatim Rijeka-Učka-Buzet-Motovun, Poreč-Pazin-Labin, Rovinj-Žminj. Željeznička pruga iz Trsta vodi preko Buzeta-Lupoglava-Pazina-Kanfanara i Vodnjana u Pulu.- Pruge i cesta Rijeka-Trst ne vodi preko ovog područja već presjeca područje kastavskog kotara (dio bivše Provincije Carnaro)¹⁸ te preko Bistrice vodi na sv. Petar. Liburnijsko Primorje (Volosko¹⁹-Brseč) tj. istočna padina Učke (potpada također kao dio bivše prov. Carnaro u kastavski kotar.- Pro- met na željeznicama Trst-Pula-Rijeka-Trst uspostavljen je 29.X.-

¹² Izvještaj se nalazi u Arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske-Zagreb (dalje: IHRPH), fond Obavještajne službe, OS-3/198. Izvornik, pisači stroj, plavi otisak, 6 stranica, 6 listova,

¹³ Izvještaj je prosljeđen Političko obavještajnom odsjeku Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske uz slijedeći popratni dopis:

POC za Hrv. Primorje i Istru

broj 255/43.

10 novembra 1943.

Političko obavještajnom odsjeku
G.Š. NOV i POH

Predmet: kao napred.-

Dostavlja se primljeni izvještaj druga Žulje, koji se na povratku iz Istre zadržao u kotaru Kastav i Sušak.-

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Prilozi kao gore.

Za POC:

¹⁴ Nisam uspio dešifrirati.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Ovako stoji u izvorniku.

¹⁷ Kubed.

¹⁸ Kvarnerska pokrajina.

¹⁹ Ispravno je: Volosko.

Na području Istre najveći je grad Pula sa cca 30.000 stanovnika.²⁰ Veliki arsenali ratne mornarice i brodogradilište te tvornica cementa.- Veća mjesta: Rovinj (12.000 stanov.), tvornica konzervirane ribe, i tvornica cigareta i duhana, Poreč, Pazin, Labin-ugljenici Raša (6 do 7000 zaposlenih) najveća industrija u Istri,²¹ Vodnjan, Buzet.- U slovenskom dijelu Istre ostali bi Piran, Kopar, Izola sa velikom tvornicom konzervirane ribe te Trst.-

Razgraničenje Istre u slovenski i hrvatski dio nije definitivno ustanovljeno jer kako mi je saopćeno u Rukovodstvu Istre, Slovenci bi željeli imati još južniju granicu.- U srednjoj Istri (Okolica Žminja) razvijeno je iskopavanje bauksita, te se računa, da je tamo bilo zaposleno oko 2000 ljudi.- Inače je Istra seljačka zemlja, dosta plodna i prikladna za stočarstvo te dovoljno rodna za vlastitu prehranu.- U istočnom dijelu Istre (Liburnija) te na jugu (Pula-Brioni) razvijena je turistička industrija, na zapadnoj pak ribarstvo.- Parobrodarski promet uzduž obale Istre danas gotovo uopće ne postoji.- Pri svom ulasku u Pulu Nijemci su tamo pokušali uspostaviti saobraćaj ali je jedan brod od 10.000 tona i jedan veći petrolejski brod potopljen pred Pulom,²² a jednoga su sami upalili, kad su vidili da ga nemogu spasiti od podmornica.

2.) Nakon proglašenja kapitulacije počela se je talijanska vojska odmah raspadati.- Vojnici su počeli prodavati odijela i spremu i kupovati civilna odjela, a naše rukovodstvo preuzimati vlast i razoružavati tal. jedinice.- Taj proces raspadanja započeo je na sjeveru, te je 10. IX preuzeta vlast u Buzetu, 12. IX u Pazinu, a 13. IX u Poreču, dok u Puli uopće nije došlo do peruzimanja vlasti, jer kad su naši rukovodioci²³ došli pred Pulu da pregovaraju s talij. vlastima o preuzimanju vlasti, stigli su već onamo i Nijemci u noći 11 na 12. IX.-²⁴ Njemačka kolona brojila je oko 100 tenkova.-²⁵ Samo preuzimanje vlasti nije svagdje teklo na jednaki način.- Na više mjesta došlo je do pregovora s talij. vojnim vlastima o predaji cijelog ili dijela oružja partiz. jedinicama, te su čak o tom potpisivani i neki sporazumi (Pazin, Žminj itd). Međutim narod je zašao među vojsku, koja je onda bez obzira na ustanove sporazuma predavala oružje i razilazila se, tako, da je komandni kadar tal. jedinica morao napustiti sam Istru.- Preuzete su bile velike količine oružja i ratne opreme te hrane, kože, cigareta itd.- Preuzimanje vlasti i materijala bilo je u glavnom improvizirano po hitno postavljenim na nekim mjestima samozvanim komandama mjesta, koje nisu uvijek bile dorasle a niti dostojne povjerenja.- Narod se spontano mobilizirao, prigrabio oružje, ali o organizaciji vojnih jedinica i vojnom rukovodstvu se nije moglo govoriti.²⁶ Rukovodeći kadar, koji je stigao iz Jugoslavije, prispio je sa zakašnjenjem.-²⁷ Osim toga čuo sam kritike o nedoraslosti mnogih nižih članova tog kadra, ali značajnije konkretne slučajeve nisam mogao da priberem. Za čitav teritorij Istre osnovana je jedna komanda područja, a za komandanta postavljen drug

²⁰ Pula je imala oko 40000 stanovnika. Zahvaljujem drugu Hermanu Buršiću na ovom podatku te podacima u bilješkama 23. i 57.

²¹ Rudnici ugljena u raškom bazenu zapošljavali su u kolovozu 1943. godine 10000 radnika. (Herman Buršić, Antifašistički pokret u općini Labin između dva svjetska rata, *Radnički pokret i NOB općine Labin*, Rijeka 1980, str. 54).

²² O ovim događajima nema podataka u povijesnoj literaturi, a ni u izvorima koji su mi bili dostupni.

²³ Bili su to Ivan Motika i Giorgio Šestan.

²⁴ Njemačke snage su ušle u Pulu 12. rujna u 2 sata ujutro. (Milan Lučić, Narodnooslobodilački rat u Istri, Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru u ljeto i jesen 1943. godine, Rijeka 1983, str. 70).

²⁵ Njemačka borbena grupa (dijelovi 71. pješadijske divizije) koja je zaposjela Pulu imala je u svom sastavu 4 000 vojnika, 25 samohotki, 30 topova i 24 minobacača. (M. Lučić, Narodnooslobodilački rat u Istri, n. dj, str. 69).

²⁶ Bio je osnovan Štab Hrvatsko-slovenskog odreda. (Vidi: IHRPH, fond OK KPH za Primorje, KP-271/656a).

²⁷ Usporedi: Sava Vučić, Hiljade boraca Istre, *Pazinski memorijal 6*, Pazin 1977, str. 28.

Ivan Motika²⁸ (koji je u sporazumu s rukovodstvom Istre bio s naše strane zadužen rukovođenjem ROCa Istra).²⁹ Ovo postavljenje narod Istre shvatio je kao imenovanje glavnim vojnim komandantom Istre, odnosno nekim vojnim komesarom (ali u smislu ranijih talijanskih imenovanja u anektiranim krajevima).

Za vrijeme naše vlasti u Istri NOO-i su politički slabo dolazili do izražaja funkcija NOO i nije narod shvatio.- Oslobođenje Istre smatrao je narod definitivnim i nije ni politički ni moralno bio pripravljen na daljnje borbe, koje su predstojale.- Borba protiv narodnih neprijatelja vođena je nejednako, tako da je u nekim mjestima bila skroz nedovoljna dok je na drugima bila radikalna. Simptomatična je pri tom i ta činjenica, da su se na mnogim mjestima Istrani kratili da vrše eksekucije, čak su na nekim mjestima mjesne komande izvještavale, da su osuđenici likvidirani i ako to nije bila istina.- Ispoljilo se i nepoznavanje pravih narodnih neprijatelja i pomanjkanje podataka o njihovim zločinima, što se sad naknadno osvećuje.- Najbolje je očišćena Žminjština (rodni kraj Motike) i Poreština. Do formiranja prisilnih radnih logora uopće nije došlo te su narodni neprijatelji uopće kažnjavani samo smrću.³⁰ Među ostalim uhapšenima bio je i jedan svećenik, koji je na intervenciju Pulsko-porečkog biskupa bio pušten na slobodu.-

Za cijelo vrijeme naše vlasti u Istri vođene su borbe s Nijemcima i fašistima lokalnog karaktera, mjestimično sa značajnim uspjesima i dovoljnim heroizmom.³¹ Dne 27. IX bombardirali su Nijemci prvi put Roč i Pazin, a drugi puta 2. X. Pazin i Žminj.- Bombardiranja su nanjela vrlo velike materijalne i ljudske žrtve i izazvale paniku.- Dne 2.X nadržli su Nijemci jakim motoriziranim snagama (jedna motorizirana divizija)³² — sa strane Trsta i Bistrice, zauzeli Buzet, a 4. X. Pazin, te proveli osamdanje čišćenje cijele Istre od razbježanih partizanskih jedinica.- Čišćenje je bilo temeljito te su Nijemci prodrli preko svih puteva i staza kroz šumu i sav ostali teritorij, koji i onako nije pogodan za partizansko ratovanje.- Pri svom nastupanju Nijemci su primijenili taktiku iznenađenja brzine i terora.- Gdje je došlo do otpora tu su palili sela, ubijali muške i ženske, staro i mlado, bez ikakvog izbora čak i fašiste.- Ujedno su opljačkali sve do čega su došli, te im je palo u ruke i mnogo ratnog materijala (sav teži materijal, najveći dio vozila, koje i danas još otkrivaju i sakup-

²⁸ Ovo je za sada jedini poznati dokumenat u kojem se navodi da je u rujnu 1943. godine u Istri bila osnovana Komanda područja. Ni u historičkim radovima, a ni u radovima memorijalnog karaktera koji obrađuju NOB Istre u rujnu 1943. godine, nema spomena o Komandi područja u Istri. To, međutim, ne znači da ona nije bila osnovana. Štoviše, niz događaja, pored navoda u ovom dokumentu, dokazuju njeno postojanje i djelovanje. Prvo, u Istri su, to nitko ne osporava, djelovale komande mjesta-organi vojno pozadinske vlasti. Ako je to tako, opravdano je postaviti pitanje tko ih je osnivao i kome su bile odgovorne za svoj rad? Komande područja za Hrvatsko primorje i Gorski kotar nisu bile nadležni organi vojno-pozadinske vlasti za područje Istre. Nema traga da su, bilo Štab Hrvatsko-slovenskog odreda, bilo Operativni štab za Istru, osnivali komande mjesta. Stoga je logično pretpostaviti da je to bilo u nadležnosti Komande područja. Drugo, u Istri su u rujnu 1943. godine djelovali sudovi koji su sudili narodnim neprijateljima, a to je spadalo u nadležnost vojnih sudova. (Vidi: Uputstvo Odjela za upravu i sudstvo ZAVNOH-a od 2. kolovoza 1943, *Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske: zbornik dokumenata 1943*, Zagreb 1964, str. 302-309). Budući da Štab Hrvatsko-slovenskog odreda, a ni Operativni štab za Istru nisu osnivali posebni vojni sud, to je zasigurno uradila Komanda područja.

²⁹ Rajonski obavještajni centar za Istru uspostavljen je u srpnju 1943. godine i bio je odgovoran POC-u za Hrvatsko primorje, Istru i Gorski kotar. (M. V i d o v i ć, Organizacija obavještajne službe NOP-a, n.dj, str. 182).

³⁰ Vidi bilješku 28.

³¹ Bile su to borbe na Tičnu, Limskom kanalu, pred Rašom i drugdje. [Usporedi: Mario Mikolić, NOP Istre (jesen 1943 - jesen 1944. godine), *Pazinski memorijal 6*, Pazin 1977, str. 65-66].

³² Usporedi: S. V u k e l i ć, Hiljade boraca, n.dj, str. 36.

ljaju zajedno sa fašistima (hrana i ostale spreme) može se računati 50%. Time je naša vlast u Istri bila suršena.³³

3.) Nakon dovršenog čišćenja Nijemci su se povukli s teritorija Istre te drže garnizone promjenjive snage u Liburniji, na cesti Trst-Rijeka, u Trstu i u Puli, po Istri prolaze rijetke motorizirane patrole dok se stalnije patrole od po 2-3 vojnika nalaze na glavnim stanicama željenica Trst-Pula, tako da se danas Istra može smatrati čistom od njemačkih vojnih snaga, ali pod konstantnom prijetnjom iznenadnih i brzih prodora većih formacija sa ceste Rijeka-Trst.- U Puli ima momentano 300-400 njem. vojnika, dok jačine njihovih snaga u Trstu i na cesti Trst-Rijeka nisam mogao saznati, ali- je stavljeno u zadatak pribiranje vijesti o tom.- U većim mjestima Istre, Puli, Poreču, Pazinu, Rovinju, Labinu, Buzetu — uspostavljen je ponovno fašistički režim prvo iz ostataka fašista, koji nisu istrebljeni, drugo iz dovedenih fašista iz Trsta i konačno iz prisilno mobilisanih pripadnika raspuštene talijan. vojske zatečenih na prelazu kroz Istru i Italiju.- U nekim od tih mjesta uspostavljeni su karabinjeri.- Postavljene fašističke vlasti se još ne mogu smatrati stalnima ni po ovlaštenjima ni po snazi, te su podređene Tršćanskom Gauleiteru.³⁴ Govorilo se da u Pazin dolazi 6-700 fašista, ali ih do 30. X nije ovdje bilo. Sadanje fašističke formacije u navedenim mjestima ne iznose više od 30-40 ljudi, negdje i manje.- Na preostalom teritoriju Istre vlada bezvlašće, ali fašisti pokušavaju da postave staru vlast.-

Tako na pr. naša narodna vlast ukinula je bila mljevenje žitarica u mlinovima uz iskaznicu i dovezle, a fašisti nastoje da to sad sukcesivno opet uvedu.- O prisilnom predavanju hrane (ammasse)³⁵ ili zabrani pečenja rakije (koju je naša vlast dozvolila) nema još govora.- Dok su fašisti prvih dana bili relativno obazrivi u svom nastupanju, sad već provode teror hapšenjima u masama i prisilnom mobilizacijom - ne sve samo u bližoj okolici mjesta koja drže.- Dolazi i do ubojstva a u Tinjanštini odveli su 15, a Poreštini 30 djevojaka za Nijemce.- Ipak se na nekim mjestima opaža razlika u držanju mjesnih fašista, koji nemaju povjerenja u trajnost svoje sadanje vlasti i sadašnjih odnosa, te traže kontakt s nama.- Značajne su izjave fašista u Buzetu, da što čekamo i neka dodjemo po oružje i vlast, ili napr. nekih fašista u srednjoj Istri, koji izjavljuju, da neće vršiti terora nad našim stanovništvom samo neka im se to upiše u dobro i za sutra garantuje život.- Bilo je i slučajeva, da fašisti nisu izvršili naređenja svojih ili njemačkih vlasti o streljanju nekih naših ljudi, pristalica NOB-a. Slično se vladaju i neki karabinjeri.- Značajno je i to da se u nekim mjestima, kao napr. u Kanfanaru na upravi ostali isti ljudi, koji su bili i u našim komandama mjesta, dok su drugi naših simpatizeri i slično.- Ipak zatvori su puni naših ljudi, a istrage i izvidi o sudjelovanju u NOBi i o činima naših ljudi za vrijeme naše vlasti vode se i sve obuhvatnije.-

Najveći teror se osjeća u Pazinu, Labinštini (Vineš) i Pulštini.-

U času kapitulacije Italije nije u Istri postojala nikakova partizanska jedinica, jer su svi mobilizirani Istrani do onda upućivani u NOV u Hrvatsku.- Radi toga je narod prigodom ustanka ostao bez ikakvog vojnog rukovodstva,³⁶ a naknadno poslato rukovodstvo prekasno je stiglo, da bi moglo velik broj novo-mobiliziranih prihvatiti, organizirati i izobraziti.³⁷ U redovima samih novo-mobiliziranih Istrana nije bilo ru-

³³ Misli se na legalno djelovanje NOO-a i vojno-pozadinskih vlasti.

³⁴ Friedrich Rainer bio je gauleiter Koruške, a u Trstu je bio na funkciji visokog komesara operativne zone „Jadransko primorje“. [Antun Giron, Položaj Rijeke i okolice u vrijeme kapitulacije Italije i nakon nje (srpanj - listopad 1943. godine), *Problemi sjevernog Jadrana 4, Rijeka 1982, str. 114*].

³⁵ Vjerojatno: *ammasso obbligatorio* — obavezni otkup.

³⁶ Vidi bilješku 26.

³⁷ Usporedi: S. V u k e l i ć , Hiljade boraca, n.dj, str. 30-35.

kovodećeg kadra, jer naši ljudi u talijanskoj vojsci nijesu bili na takvim mjestima.- Pridošlo vojno rukovodstvo nije unatoč opomeni nekih drugova shvatilo strateške važnosti nekih tačaka, kao napr. Gumanca, koji je osim prirodnih prednosti bio po Talijanima vrlo dobro utvrđen.³⁸ Pomanjkanje vojne organizacije - politička nepriparnost i za partizanski rat nepovoljni teren uzrokom su razmjerno brzom slomu našeg vojnog otpora u Istri, — raspršivanju vojnih formacija i velikom broju žrtava.- Računa se, da je u Istri što od bombardiranja što od akcije čišćenja i terora poginulo do 2000 ljudi.³⁹ Uza sve to nanešeni su i Nijemcima neki gubici iako to nije usporilo njihovo napredovanje.- Raspršivanje naših vojnih formacija bilo je tako totalno, da sam 29. X našao jednog komandanta odreda, gdje živi u Žminjštini u jednoj rupi bez ikakvog kontakta sa bilo vojnom, bilo političkom organizacijom, sakrivan po jednoj seljačkoj porodici, te smo mu tek drug Motika i ja omogućili povratak u operativni štab Istre, koji je također tek onih dana ponovno počeo raditi.- Raspršeni novo-mobilizovani su u času bježanja odbacili oružje, neki ga i dobro sakrili i povratili se svojim kućama u koliko ih Nijemci ili fašisti ne traže.- Oni, koji su traženi, sakrivaju se još uvijek po šumama i sada se počelo njihovo sakupljanje i formiranje u nove odrede.⁴⁰ Radi opisanih okolnosti i potrebe nastavke borbe, postavlja se ponovno problem mobiliziranja Istrana u punom opsegu, ali pod težim uslovima radi političke i moralne reakcije naroda na te događaje.-

Politički te reakcija naroda dolazi do izražaja u mišljenju koga narod izriče, da smo mi preslabi, da bismo se uspješno mogli sami suprostaviti Nijemcima i otvoreno traži pomoć bilo SSSR bilo Engleske tj. pomoć izvana.- U nekim slučajevima ide to tako daleko, da očekuje svoje oslobođenje samo izvana i smatra borbu na vlastitom teritoriju pogubnom, za njegove lične i materijalne interese.- To je mišljenje je izazvano naglim prepadom Nijemaca, njihovi i fašističkim terorom, političkom dezorganizacijom, pomanjkanjem organizacije i pomanjkanjem štampe.-

Nagli vojni slom imao je za posljedicu uništenje i onih organizacija NOB, koje su do sada postojale, odnosno oduzeo im sav autoritet, te narod za opravdanje svojeg stava kritizira sve loše strane sastava i rada onih ustanova i organizacija, koje su postojale za vrijeme naše c-vlasti⁴¹ u Istri (nepovlasno prisvajanje zaliha materijala i hrane sa strane pojedinaca, članova organizacija, dopuštanje samovoljnog prisvajanja vlasti napr. po jednom vlastelinu, mlitavo držanje prema narodnim neprijateljima i kolaboracija s talijanskim elementima u Istri,⁴² potpuno prepuštanje naroda samom sebi od strane političkog rukovodstva itd).- Narod je općenito do najveće mjere zastrašen.- On partizansku borbu smatra svojom, ali je u ovom času izgubio povjerenje u njezin uspjeh, pa stoga nije spreman, da se za nju žrtvuje i izlaže.- On partizana cijeni, ali ga se i boji, datće mu hranu, ali ga neće primiti u kuću ni u selo, pogotovo ako je u uniformi i naoružan.- Jako je nepovjerljiv, te u svom strahu lako vidi izdajicu u sumještanu, koji se boji kao i on sam i koji zbog čuvanja samog sebe

³⁸ Prostor Gumanac-Kastav trebao je štiti 2. sušačko-kastavski partizanski odred s ciljem osiguravanja odstupnice glavnine istarskih partizanskih jedinica iz Istre. (S. V u k e l i ć , Hiljade boraca, n. dj, str. 29).

³⁹ Podaci o gubicima ne mogu se točno utvrditi. Njemački izvori daju zbirne podatke za Istru i Slovensko primorje. (Tone F e r e n c , Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943, Maribor 1967, str. 404-405).

⁴⁰ U Istri se tada pristupilo osnivanju partizanskih četa i do kraja 1943. godine već je bilo formirano 14 istarskih partizanskih četa. (Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom V, knjiga 23, str. 145; Istra i Slovensko, n.dj, str. 312).

⁴¹ Civilne.

⁴² Ova tvrdnja Z.Babića može se odnositi samo na pojedince iz redova istarskih narodnjaka - nacionalistički orjentirane, a ne na stav istarskog puka hrvatske narodnosti. Talijansko stanovništvo je imalo svoje predstavnike u Privremenom pokrajinskom NOO-u za Istru i u ZAVNOH-u.

traži kontakt s ljudima, koji se nisu bili pridružili NOBi u Istri.- U krajevima, koje sam prošao konstantirao sam, da je narod politički gotovo posve neizrađen,⁴³ nepoznaje linije ni karakter naše borbe, ne poznaje svog vrhovnog komandanta TITA, nepoznaje svoje političko predstavništvo ZAVNOH, nepoznaje odnose između naših saveznika, pa čak niti raniju političku tradiciju Istre.⁴⁴ Povjerenje u SSSR ili samu Rusiju kako to shvaća narod u Istri je vrlo veliko, dok povjerenje u Englesku to nije, te čak prebacuje englezima, da nam do sada nisu pomogli, ali odbacuje njihovo miješanje u naše unutarnje prilike.- Isto tako ne želi niti Kralja Petra niti izbjegličku vladu.- Narod se smatra hrvatskim, a na jednom mitingu gdje se nakon mitinga pjevalo „Marjane Marjane“ dok su politički radnici pjevali „Naš barjak slobode“, narod je pjevao „Naš barjak črljeni“.- Primjećujem, da su žene hrabrije i pristupačnije pružanju pomoći partizanima negoli muškarcima.- Primjetio sam, da i političko rukovodstvo Istre uviđa, da sve političke organizacije u Istri treba posve iznova izgrađivati i to najbržim tempom.- Kroz mjesec dana Istra je bila bez naše štampe, te sam na teritoriju, kojim sam prošao istom 31. X našao prve primjerke „Naprijed“⁴⁵ broj 24 i 26 (broj 25 je kasnije stigao) zatim proglas narodu Istre propodjela NOO za Hrv. Primorje, Radio vijesti⁴⁶ od 22. X., a u rukovodstvo stizavali su prvi brojevi Žena u borbi,⁴⁷ Staljin o Velikom Oktobru,⁴⁸ plakate Za Veliki Oktobar, Dimitrov „O kadrovima“, Lenjin „O ulozi proleterske omladine“ itd.-

Političko rukovodstvo Istre je tek sada nakon mjesec dana uspjelo da pribere prve političke radnike.-⁴⁹ Čuo sam o navodnoj propagandi popova u Poreštini, da su partizani uz Rusiju protiv Engleske, te da zato Engleska neće da pomogne, pa neki naivno mole, da mi kod Engleza izradimo, da se to demantira i letacima iz aviona, da to Englezi objave.-

U svom strahu narod je vrlo sklon paničarstvu, te vidi i čuje i ono što ne postoji.- Isto tako dosta je česta pojava tužakanja fašistima, ali domaći fašisti navodno ne reaguju svugdje.- Iz svih opisanih razloga proizlazi, da najveći uspjeh u političkom radu mogu za moment legalni politički radnici,⁵⁰ a postoji mogućnost, da se ilegalni legalizuju. (dobiju njemačke i fašističke propusnice).- Po specifičnom mentalitetu u Istri danas ljudi iz vana imaju veće mogućnosti upliva nego li domaći sinovi.-

Od neprijateljske propagande prilažem:

Jedan njemački letak, Il Picolo iz Trsta od 28, 29 i 31. X (slično kao Picolo piše Corriere Istriano iz Pule, koji u jednom članku od 28. X poziva Istarske talijane, da uzmu oružje u ruke i da se bore za svoju slobodu, jer da je njemačka vojska neće moći čuvati slobodu.- Prekorava one Istrane, koji su 28 i 29. X - „kroz prozore gledali i čekali kad će doći Englezi“.- Za Badoljevu vladu veli isti list, da bi ona samo još službeno potvrdila izručenje Istre „Titovim slavo - komunistima i Rusima“.-

Jak politički faktor u Istri su popovi.- Tamo postoje dvije biskupije.- Tršćansko-koparska (biskup Anton Santini čiji letak od 25. IX prilažem i Pulsko-Porečka (biskup Rafael Radossi -ex Radošić- rodom iz Cresa).- Svećenici vrše na narod,⁵¹ koji je

⁴³ Vjerojatno treba stajati: neizgrađen.

⁴⁴ Usporedi izvještaj Jakova Blaževića. (D. V l a h o v , Izvještaji Jakova Blaževića, n.dj, str. 53).

⁴⁵ Organ KPH. Izlazi od lipnja 1943. godine. (Dušanka B o r o j e v i ć - Š t e r n b e r g , Bibliografija listova narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj, *Putovi revolucije* 1-2, Zagreb 1963, str. 433).

⁴⁶ Vjerojatno se radi o „Radio vijestima“ Propodjela Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje.

⁴⁷ Glasilo Antifašističke fronte žena Hrvatske. Izlazi od lipnja 1943. godine. (D. B o r o j e v i ć - Š t e r n b e r g , Bibliografija listova, n.dj.str. 434).

⁴⁸ Vjerojatno se radi o brošuri pod naslovom: *O Velikom Oktobru*.

⁴⁹ Usporedi: D. V l a h o v , Tri izvještaja iz Istre, n.dj, str. 32-33.

⁵⁰ Ovako stoji u izvorniku. Vjerojatno je ispuštena riječ: imati, ili možda: postići.

⁵¹ Ovako stoji u izvorniku. Vjerojatno je ispuštena riječ: utjecaj, ili možda: upliv.

vrlo pobožan, ali djelom ne klerikaln, velik upliv, u vatikanskom smislu, kako to proizlazi iz poslanice tršćanskog biskupa.- Ipak imade izvjesan broj svećenika (od kojih su Nijemci ubili Šimu Milanovića) koji je simpatizer NOBe i koji nijesu slijepi poklonici vatikanske politike.- Među ovima su Štifanić Srećko iz Sovinjaka, Herak Viktor iz Krnice, Bajk iz Dolenje Vasi i još neki, dok naprotiv ima i takvih, koji su snama simpatizirali (Cukrić Anton, San Vinčento), koji su se izgleda sad od nas odbili.- Ipak nije bez utjecaja, na kler ostao postupak Nijemaca, koji su opljačkali nesamo mnoge župnike, nego i samog biskupa Radosija, kome nedozvoljavaju slobodu kretanja iz Rovinja, tako da je navodno on izjavio da su ipak partizani bolji od Nijemaca.- Sa biskupom Radosijem obraćao se našim vlastima i intervenirao kao njegov tumač župnik Tinjana, Zvonko Brunić⁵² (ranije duhovni vođa vatikanskog klera u Istri).- Dobio sam utisak, da od dana ulaska Nijemaca u Rim ne postoje specijalne kurirske veze između Vatikana i Istarskih biskupa.- Kao karakteristično ističem, da je župnik Bajk sa propovjedaonice govorio najljepše o partizanima i nakon našeg vojnog sloma u Istri, prigovarajući samo učešće žena u redovima boraca i to samo sa stanovišta crkvenog morala, jer se time stvara „Prilika za grijeh“ U osobnom dobiru govorio je o NOB sa udivljenjem.- Ukazuje se oportunistički, da se sa klerom u Istri sarađuje, ali samo sa pojedincima, a nikako ne sa cjelinom kao organizacijom i da se time njihov upliv, kao organizacije slabi.-

4.) Ranije je u Istri postojalo 6 punktova i pomoćnih baza za mobilizaciju i skloništa za političke radnike, koje su sada potpunoma uništena i ne postoje te se i one moraju ponovno izgraditi.- Sada postoji samo baza operativnog štaba, političkog rukovodstva Istre i jedna prolazno prihvatna stanica za kurire i slično.- Ti logori su vrlo primitivni, i njihova primitivnost smeta normalnom odvijanju rada.- Nema relejnih stanica tako, da nema kontrole nad poštom.- Postoji samo dvokratna nedeljna kurirska služba sa Hrvatskom, dok organizirane kurirske službe na području Istre nema, te se sada ponovno uspostavlja.-

5.) Kao što sam spomenuo istodobno samnom boravio je u Istri i drug Gašpar⁵³ čiji izvještaj prilažem.-

6.) OS⁵⁴ u Istri nije postojala, kao što sam ranije izvjestio.-⁵⁵ Za rukovodioca postavio sam druga Jakog,⁵⁶ koji je rođen 1907. u Žminju, Hrvat, svršio pravni fakultet, u partizanima od 27. IV 42- svršio školu za rezervne oficire u Jugoslaviji i bio poručnik od 1935, a u NDH nadporučnik.- Član je KPH od juna 1943.- Kao drugi član rukovodstva uzet je jedan drug iz Puljštine, čije ću ime naknadno javiti, a po profesiji je nadglednik u rudnicima bauksita.-⁵⁷ Kandidat je KPH.- Njega sam trebao lično upoznati u Žminjštini, to je bio jedan od razloga zašto sam ovamo putovao, međutim mi je njegov otac saopćio, da je 5 dana prije mog dolaska otišao u nepoznatom pravcu.- Drug Jaki dobio je zadatak, da se s njim što hitnije veže, a rukovodstvo Istre obvezalo se pronaći još jednoga druga za rukovodstvo OS.- Sa drugom Jakim održao sam kraći kurs i obvezao ga, da se u što kraćem roku veže za Slovence.- Na svom putu u Žminjštini i natrag postavio sam osnove za kurirsku službu iz Žminjštine do rukovodstva i natrag, a potaknuo i druga Jakog i drugeve u rukovodstvu da postave kraću i sigurniju vezu sa Hrvatskom (eventualno dvostruko).-

⁵² Ispravno je: Zvonimir Brumnić.

⁵³ Vidi bilješku 14.

⁵⁴ Obavještajna služba.

⁵⁵ Ova tvrdnja se ne slaže s navodom Z. Babica u istom dokumentu, tj. da je Ivan Motika bio zadužen za rukovođenje ROC-a Istre; usporedi bilješku 29.

⁵⁶ Ivan Motika.

⁵⁷ Miho Županić.

Na istom putu pronašli smo povjerenike i usput sam konkretno pokazao drugu Jakome način rada s njima.-

Ukazuje se potreba, da se za mjesec dva ponovno posjeti Istra, a ako bi se ostvarila napomenuta kraća veza, onda i prije i češća, jer je sadašnji put odviše dugotrajan i iziskuje predugo izbivanje iz centra.-

Smrt fašizmu - sloboda narodu.-

Žulja vr.⁵⁸

Prilozi: Skica provincije Pula.

Il Piccolo 28, 29. i 31. X 43.

1. njemački letak (hrv.talijan)

Poslanica biskupa Antuna od 25. IX 43.

Dokumenti nađeni kod pilota jednog srušenog njemačkog aviona u Istri.-

Izvještaj Gašpara.-

Ljudska pravica br. 12.⁵⁹

R i a s s u n t o

LA RELAZIONE DI ZVONKO BABIĆ — ŽULJA SULLE CIRCOSTANZE IN ISTRIA VERSO LA FINE DELL'OTTOBRE 1943

Zvonko Babić verso la fine dell' ottobre 1943 dimorava nell' Istria e dopo il suo ritorno nel Litorale croato (Hrvatsko primorje) presentò una relazione sui suo viaggio e sulle sue osservazioni al POC (Centro regionale informativo). Alcuni dettagli di questa relazione completano le relazioni già pubblicate di Jakov Blažević, Marko Belinić, Milutin Baltić, Oleg Mandić e Mate Kršul sulle condizioni in Istria nel corso della prima liberazione e dopo l' offensiva delle forze tedesche sul libero territorio istriano.

Preveo: *mr Jakov Jelinčić*

⁵⁸ Zvonko Babić.

⁵⁹ Od priloga ovom izvještaju sačuvan je samo izvještaj Gašpara.